

דור וחצי של ישראלים ממוצא רוסי: הזהות האתנית ההיברידית*

אנה פרשיצקי ולריסה רמניק**

תקציר

המחקר הנוכחי מרחיב את הידע האמפירי והתאורטי על אודות דור וחצי של עולים דוברי רוסית שעלו לישראל במהלך שנות ה-90 כילדים או כבני נוער. מטרת המחקר היא לבחון את הממדים השונים של הזהות האתנית של ישראלים צעירים (כיום בני 25-40) ממוצא רוסי, להרכיב תמונה מקיפה של תהליך הישראלזציה שהם עוברים ולשרטט את דיוקנם החברתי. במהלך שבע השנים האחרונות ביצענו (כותבות המאמר) מספר מחקרים אתנוגרפיים העוסקים בהיבטים החברתיים, התרבותיים והפוליטיים בקרב קבוצה זו. מחקרים אלה מלמדים שעל אף השתלבותם האינסטרומנטלית המוצלחת במעמד הבינוני הישראלי, נציגי דור וחצי מפתחים זהויות חברתיות ותרבותיות נבדלות ואמביוולנטיות, היוצרות נתיב היברידי שלישי המשלב בין הזהות הרוסית והזהות הישראלית. לעומת הוריהם, שפחות התבטאו לנוכח תחושות של אפליה וניצול על-ידי החברה הוותיקה, עולים צעירים אלה יזמו מחאה חברתית כנגד מה שנתפס בעיניהם כ"אזרחות סוג ב" במדינה היהודית. במטרה להרחיב דיוקן קבוצתי זה אל מעבר לפעילים חברתיים והתארגנויות של דוברי רוסית צעירים, ערכנו בקרבם סקר לאומי מקוון במדגם של 650 משתתפים. על סמך ניתוח כולל של מחקרנו האתנוגרפיים וממצאי המחקר, המאמר מתמקד בזהות האתנית של נציגי דור וחצי בישראל באופן רחב ובמדדים ייחודיים, כגון תפיסת הניעות הכלכלית, האפליה, הקשרים החברתיים, הזהות היהודית, הדעות הפוליטיות, ההשתתפות האזרחית, השימוש בשפות, ההעדפות התרבותיות והקשרים עם ארץ המוצא של צעירים דוברי רוסית. טענת המאמר היא שנציגי דור וחצי החדש מאתגרים את המושגים הדיכוטומיים של שילוב והדרה חברתיים.

מילות מפתח: דור וחצי, העלייה מברית המועצות לשעבר, השתלבות סוציו-אקונומית, דעות פוליטיות, זהות היברידית

** ד"ר אנה פרשיצקי, האקדמית גליל מערבי ואוניברסיטת בר-אילן; פרופ' לריסה רמניק, אוניברסיטת בר-אילן

* המחקר ממומן על-ידי המכון הסוציולוגי לחקר קהילות באוניברסיטת בר-אילן.

מבוא

החברה היהודית בארץ ישראל במאה השנים האחרונות היא חברת מהגרים. מדינת ישראל הוקמה על בסיס גלי עלייה שונים שהגיעו מעשרות ארצות וממאות קהילות שונות של יהודים בעולם, וממשיכים להגיע עד היום (הכהן, 2001; רייכמן, 2009). גל העלייה שהחל לזרום לישראל מסוף 1989 מברית המועצות לשעבר הביא לישראל קרוב למיליון יהודים דוברי רוסית, ששינו את פניה של החברה הישראלית ללא הכר. גל עלייה זה זכה להתייחסות מחקרית רחבה בישראל (סיקרון ולשם, 1998; ליסק ולשם, 2001; רפפורט ולומסקי-פדר, 2012; פרשיצקי ורמניק, 2017; Remennick, 2007). רוב העולים דוברי הרוסית לא הגיעו לישראל מטעמים אידיאולוגיים אלא כדי לשפר את ביטחונם האישי ואת איכות חייהם, במיוחד לאחר התפרקות ברית המועצות לשעבר והמשבר הכלכלי שהתרחש בעקבותיה (Al-Haj & Leshem, 2000). לפי סמוחה, העולים דוברי הרוסית של שנות ה-90 הצליחו להשתלב בחברה הישראלית מבחינות רבות, בהשוואה לעלייה ההמונית של יהודי צפון-אפריקה שהגיעו לישראל לאחר הקמת המדינה בשנות ה-50, שקליטתם נכשלה ונתקלה בקשיים רבים (Smoocha, 2008).

לאור זאת, מטרת המחקר הנוכחי היא להתמקד בקבוצה ספציפית של עולים נציגי דור וחצי מברית המועצות לשעבר ולבחון את מרכיבי הזהות האתנית ההיברידית של קבוצה זו. בשיח סוציולוגי על הגירה בין-לאומית, דור וחצי מוגדר כילדים ובני נוער (בדרך כלל בגילאי בית הספר) שנולדו בארץ המוצא והיגרו לארץ החדשה יחד עם הוריהם בשנים המורכבות של גיבוש זהותם העצמאית – שמטבע הדברים חצויה בין שתי התרבויות. דור וחצי (בתור שלב מיוחד בין דור ההורים ודור הילידים) קיים ברוב המדינות שקולטות מהגרים אך הוא זכה לתשומת לב מחקרית ראויה רק לאחרונה (נפרט על כך בהמשך) (Rumbaut, 1994). גם בישראל כיום עלה על סדר היום הציבורי נושא הזהות והשייכות של בני השכבה הצעירה מקרב העולים מברית המועצות לשעבר,¹ נציגי דור וחצי לעלייה ההמונית של שנות ה-90 (Remennick, 2003). בעשור האחרון התפרסמו כתבות רבות בעיתונות העברית והרוסית, שודרו בטלוויזיה ראיונות עם העולים הצעירים, ואף הוקרן סרטו התיעודי של חיים יבין - "הישראלים החדשים".² ביולי 2014 התכנסה ישיבה של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות לדיון שהוקדש כולו לפעילותם של בני הדור וחצי ובשנת 2016 הוקמה בכנסת השדולה להעצמתם של אותם ישראלים דוברי רוסית שהם כיום בני 25-40.

ישראלים צעירים ממוצא רוסי הקימו עמותות, קבוצות פייסבוק והתארגנויות חברתיות במטרה להצהיר על קיומם ולתבוע לעצמם מקום ראוי במרחב הציבורי. בין החלוצים היה מועדון "פישקא" בתל-אביב (2007-2013), ובהמשך הוקמו קהילות מקוונות ופיזיות, כמו "דור 1.5", "הורים לצברים" (עמותה המהווה כתובת למשפחות דו-לשוניות של העולים מברית המועצות), ו"דורות" (ארגון קהילתי של יוצאי קווקז). הבולטת שבהן קבוצת פייסבוק בשם "רוסיות בלי חוש הומור וחבריהן", שהוקמה לפני שלוש שנים על-ידי פעילה בשם לנה רוסובסקי, העוסקת בביקורת פמיניסטית של סטריאוטיפים מגדריים כלפי נשים ממוצא רוסי. למרות ההבדלים בין הגופים מבחינת המאפיינים והעמדות הפוליטיות, ניתן לראות בהתארגנויות העצמיות ביטוי של התעוררות אתנית אותה חווים חברי הקבוצה הזאת כ-20-25 שנה לאחר הגירתם, ואף ניצנים ראשונים למה שאפשר לכנות "המחאה הרוסית".

"דור 1.5" היא ההתארגנות המייצגת, יותר מכל דומותיה, של פעילים חברתיים דוברי רוסית שגובשה דרך הפייסבוק, ואשר מ-2016 מבוססת על התנדבות. פעילותה הציבורית

מתקיימת בעיקר בתל-אביב רבתי ובירושלים וסביבתה, שכן רוב חבריה מתגוררים בשני מוקדים אלה. ראשיתה של ההתארגנות במהלך המחאה החברתית של קיץ 2011, כשפעילים חברתיים דוברי רוסית נפגשו בעצרות מחאה והתאגדו יחד. לחברי הקבוצה שלושה מאפיינים ייחודיים: (1) רובם פעילים חברתיים בעברם ובהווה בזירות השונות, כגון בתחום של זכויות האזרח, תנועות מחאה ופעילות פוליטית, כשאחדים מחברי הקבוצה שימשו בעבר כיועצים של מפלגות פוליטיות שונות; (2) רובם עוסקים בכתיבה ומביעים את דעותיהם באופן קבוע באמצעות כתבות עיתונאיות, פוסטים באתר הקבוצה ובכתיבת בלוגים; ו-(3) דעותיהם הפוליטיות ליברליות והם עוסקים בהובלת מחאה חברתית במגוון נושאים, למשל הפרדת דת ומדינה, קידום תהליך השלום ופלורליזם תרבותי. רובם חילונים, בעלי דעות פוליטיות הנוטות לשמאל, על אף הרצון להימנע מזיהוי פוליטי חד-משמעי. אין ספק שקבוצת "דור 1.5" היא הקבוצה הבולטת והפעילה ביותר של מהגרים צעירים בישראל, בעלת השפעה ונראות במרחב הציבורי בישראל (פרשיצקי ורמניק, 2017).

במסגרת התעוררות אתנית זו נערכים במרחב האורבני אירועים במטרה לחשוף את הציבור הישראלי לתרבות הרוסית והסובייטית, כגון: מצעדים לרגל ה-8 במרס (יום האישה הבין-לאומי) ולרגל ה-9 במאי (הניצחון על גרמניה הנאצית), פסטיבלים של שירת משוררים דוברי רוסית שכותבים בעברית ("שירהגירה": ערב הקראת שירה ופואטרי סלאם), חגיגות השנה האזרחית החדשה (Novy God) ב-31 בדצמבר (פרשיצקי ורמניק, 2015; Prashizky, 2020).³ יוזמות נוספות כוללות פרסום ספר בישול של זיכרונות וטעמים של יוצאי ברית המועצות לשעבר⁴ וארגון חתונות לא-דתיות בכיכר העיר בנוסח חופשי (Prashizky & Remennick, 2016). קבוצות פעילים צעירים מארגנים ועורכים טקסים וחגים יהודיים, כגון פסטיבל שבועות, חגיגות ליל סדר ומימונה, מסיבות פורים וחנוכה, וכן טקסים ישראליים ממלכתיים, כגון יום הזיכרון לשואה ולגבורה – בכל אלה משולבים רכיבים של התרבות הרוסית-סובייטית. אכן, כפי שטוענים גילי וברונפמן (2013), התארגנויות אלו, אף שאינן רבות, מבטאות שינויים המתחוללים בקהילה של דוברי רוסית צעירים, כגון פתיחות רבה יותר, דעות שמאל ליברליות ואקטיביזם פוליטי. קולות חדשים נשמעים אפוא בקרב רוסים צעירים בני דור וחצי, פעילי ציבור, אנשי חינוך, אומנות ותיאטרון. צעירים אלה אוחזים בתפיסה המתאגרת את הדעה המקובלת על המהגרים הרוסים בישראל ואת אופן ייצוגם במחקר ובתקשורת. בני הדור הזה הם הכוח המניע להתפתחותו של שיח רוסי ביקורתי. להלן נציג את הסוגיות החברתיות המרכזיות המהוות את המחסומים העיקריים בעבור בני דור וחצי בדרך להפיכתם לאזרחים שווים.

1. **כפייה דתית:** נושאים הקשורים בכפייה הדתית בישראל ובשליטה הדתית על ענייני נישואין, גירושין, קבורה והיבטים אחרים של הסטטוס האישי (Cohen & Ben-Porat, 2013; Susser, 2009). מאחר שיותר ממחצית העולים הרוסים הצעירים הם ממוצא מעורב (אחד ההורים אינו יהודי) וכ-30% מהם אינם מוכרים על-ידי הרבנות הראשית כיהודים (משום שהאם אינה יהודייה), הם אינם יכולים להינשא בישראל. כדי להתגבר על מכשול זה הם נאלצים לנסוע לחו"ל, להתחתן בנישואין אזרחיים או לחיות בזוגיות ללא חתונה. על אף שהחל משנת 2010 שני לא יהודים (לפי ההלכה האורתודוקסית) יכולים להירשם כזוג נשוי באמצעות ברית הזוגיות, אפשרות זאת לא פותרת את הבעיה מכיוון שברוב המקרים אחד מבני הזוג מוכר כיהודי לפי ההלכה והשני אינו מוכר (Fogiel-Bijaoui, 2013). מאותה הסיבה הם לא יכולים להיקבר בבתי קברות יהודיים (כולל חיילים שנפלו בקרב) וקרוביהם שאינם

יהודים אינם זכאיים לאיחוד משפחות. רק קבוצה קטנה של העולים שאינם יהודים (לפי כללי ההלכה) מעוניינת לעבור גיור אורתודוקסי, לרוב במטרה להפוך לאזרחים שווי זכויות ולא ממניעים דתיים ורוחניים (פישר, 2015).

2. **ניעות כלכלית בין-דורית:** הקושי השני קשור לניעות הכלכלית כלפי מטה של דור ההורים, שחוו ירידה בסטטוס התעסוקתי שלהם לאחר עלייתם, כשהם מגיעים לגיל פרישה ממעגל העבודה ללא דירה בבעלותם וללא חסכונות. חלקם פורשים ללא פנסיה משמעותית אחרי 50 שנות עבודה לפני ואחרי ההגירה, מאחר שהפסידו את הפנסיה הסובייטית ועבדו תמורת שכר נמוך בישראל. מצב זה עלול לדרדר חלק מהעולים המבוגרים לעוני בגיל זיקנה. צעירים רבים מקרב בני הדור וחצי אינם יכולים להיעזר בהוריהם בתשלומים עבור לימודים או שכר דירה, כפי שמקובל במשפחות של ישראלים צברים רבים ואף נאלצים בעצמם לתמוך בהוריהם (Remennick, 2012). כתוצאה מכך, בשנים האחרונות נשמעו קולות בקרב בני דור וחצי, שדרשו לפתור את בעיית הפנסיה של העולים המבוגרים.

3. **זכויות תרבותיות של דוברי רוסית בישראל הרב-תרבותית של היום:** בשנים הראשונות לאחר העלייה ובמסגרת תהליך החברות מחדש שעברו, רבים מן העולים הצעירים ניסו להסתיר את מוצאם במטרה להשתלב בחברה החדשה ולהימנע מתיוגם של כלל דוברי הרוסית (סטריאוטיפים של "העלייה של גויים, זונות ומפיונרים" לפי התקשורת הישראלית של שנות ה-90 (Lemish, 2000)). לאחר מספר שנים, בתור בוגרים צעירים, רבים מהם הרגישו צורך לחזור למורשתם המקורית וחשו גאווה במוצאם הרוסי. לכן, בין הפעילים החברתיים הצעירים (אלכס ריף, לנה רוסובסקי, קטיה קופצ'יק ועוד) יש הדורשים להכיר בלגיטימיות של התרבות הרוסית-סובייטית בישראל, כולל שימוש בשפה הרוסית במרחב הציבורי וציון חגים משמעותיים. פעילים חברתיים אלה יוצרים שיח רוסי ביקורתי חדש, התובע נראות בפסיפס הישראלי-חברתי וכבוד לזהותם התרבותית ההיברידית. התעוררות אתנית זו מובילה לתהליך שאפשר לכנותו 'התחייה התרבותית של העולים מברית המועצות לשעבר בישראל'.

תיארנו כאן נושאי מפתח הקשורים להשתייכות של חברי דור וחצי בישראל בהתבסס על המחקר האתנוגרפי שניהלנו בשנים האחרונות (פרשיצקי ורמניק, 2017; Prashizky & Remennick, 2016, 2018; Prashizky, 2020). בהמשך המאמר נציג את הממצאים החדשים מתוך הסקר המקוון שביצענו לאחרונה במדגם הארצי של צעירים ממוצא רוסי. ניתוח משולב של התופעה, שבוחן אותה מנקודות מבט הפרשנית והסטטיסטית, מאפשר להבניה יותר לעומק. מטרת המאמר אפוא היא לבחון את הממדים השונים של הזהות האתנית של העולים הצעירים, להרכיב תמונה מקיפה של תהליך הישראליזציה שהם עוברים ולשרטט את דיוקנם החברתי.

רקע תאורטי

הרקע התאורטי של המחקר משלב בין שני מושגים מרכזיים: (1) דוריות בהגירה ובפרט בקרב דור וחצי של מהגרים צעירים; ו-(2) זהות אתנית של מהגרים.

פרספקטיבה דורית בסוציולוגיה של הגירה

המושג התאורטי "דור וחצי של מהגרים" נטבע לראשונה בשנות ה-90 המוקדמות על-ידי הסוציולוג הקובני-אמריקני רומבאט (Rumbaut, 1994) כחלק משיח על אודות השתלבותם של ילדי מהגרים. הוא תיאר את עמדת הביניים של ילדי המהגרים ומתבגריהם הנמצאים בקו התפר בין שתי התרבויות: של ארץ מוצאם ושל החברה החדשה. מושג זה התקבל והפך לנפוץ במחקרים שנערכו באירופה ובאמריקה בתחומי השכלה בין-תרבותית, לימודי שפה זרה ודו-לשוניות, ומצב רווחה נפשית בקרב מהגרים (Roberge, 2002; Costigan, Su & Hua, 2009). עם זאת, רק סוציולוגים מעטים העוסקים בהגירה הסתמכו על מושג זה כדי לחקור אתגרים בתחומי זהות, מיקומים חברתיים והשתלבות של מהגרים צעירים. ניתן להסביר עובדה זו בהיעדר הגדרה ברורה של המושג "דור וחצי", שלפי חוקרים מסוימים מתחיל בקרב ילדים טרם כניסתם לבית הספר (שלעיתים נקרא גם "דור ה-1.75" בגלל קרבתו לדור השני של ילדי המקום), לבין חוקרים אחרים, הסבורים ש"דור וחצי" מתחיל רק בגיל מאוחר יותר של ההתבגרות (שנקרא גם "דור ה-1.25", מכיוון שהוא קרוב יותר למהגרים המבוגרים). מיעוט השימוש במושג התאורטי "דור וחצי" נובע גם מהקושי להתייחס למגוון רחב של חוויות המהגרים באמצעות עדשה מחקרית אחת. באופן מצער, חוקרי הגירה רבים בארצות הברית (Portes & Rumbaut, 2001;) (Levitt & Waters, 2002), בקנדה (Costigan et al., 2009) ובאירופה (Crul & Vermuelen, 2003) לעיתים אינם מבחינים בין הדור השני של ילדי המקום לבין דור וחצי של ילדי המהגרים, ובכך מחמיצים את החוויות הייחודיות של נציגי דור וחצי אשר שונות ונבדלות מהחוויות של דור שני.

למטרות המחקר שלנו אימצנו את ההגדרה של דור וחצי, הכוללת טווח של מהגרים שהגיעו לישראל בגילאי בית הספר (בין הגילים 9-10 לבין 17-18), שסיימו כמה שנות לימוד בארץ המוצא טרם עלייתם ולכן השתמשו אצלם הן השפה הרוסית והן קודים תרבותיים מקומיים. בנוסף לכך, מהגרים אלה עזבו מאחוריהם חברים וזיכרונות ילדות. לאחר העלייה הם החלו ללמוד בבתי ספר בישראל, עם הזמן למדו את מנהגי המקום שהיו זרים להם, ומאוחר יותר חוו רמות שונות של ניעות סוציו-אקונומית המכונה במחקר "אסימילציה מפוצלת" (Rumbaut, 1994; Portes & Rumbaut, 2001).

בסוציולוגיה של ההגירה לארצות הברית מקובל להתייחס לדורות הישנים לעומת הדורות החדשים של מהגרים (בעיקר לפני ואחר רפורמות ההגירה ב-1965). נהוג להבחין בין הדורות הישנים (הראשון והשני) של המהגרים שהגיעו לארצות הברית בתחילת המאה ה-20 וילדיהם שנולדו בחברה האמריקנית, לבין הדורות החדשים (הראשון והשני) שהגיעו לארצות הברית ב-50 שנים האחרונות מאמריקה הלטינית, אסיה ואפריקה וילדיהם האמריקניים (Zhou & Bankston, 2016). באופן דומה, גם בסוציולוגיה הישראלית נעשתה הבחנה בין הדור השני הישן של ילדי העולים שעלו לארץ בגלי העלייה הגדולים שלאחר 1948 לעומת הדור השני החדש של ילדי העולים והמהגרים שהגיעו החל משנת 1990 במסגרת העלייה מברית המועצות לשעבר, אתיופיה, עובדים זרים ופליטים (רייכמן, 2009; Elias & Kemp, 2010). ההבדלים בין הדורות

השונים של המהגרים באים לידי ביטוי בהקשר היסטורי נבדל של קליטה, במאפיינים דמוגרפיים של המהגרים ובדרכי השתלבותם הייחודית בארץ החדשה.

בראשית שנות ה-2000, אחת מאתנו החדירה לסוציולוגיה הישראלית את המושג "דור וחצי" בקרב העולים מברית המועצות לשעבר (Remennick, 2003). בנוסף, לאחרונה נערכו מחקרים על הדורות השונים של מהגרים ישראלים בצפון אמריקה ובאירופה, תוך התייחסות להבדלים בין בני דור וחצי לבין הדור השני (לב ארי, 2010; Lev Ari, 2012). מחקרה אלה של לב ארי תורמים להבנת ההשפעה של ההבדלים הדוריים על הזהות האתנית והזדהות של המהגרים עם ארצות המוצא והיעד. בשנים האחרונות, המושג דור וחצי פרץ את גבולות השיח הסוציולוגי וצבר תאוצה בדיון הציבורי על הגירה ורב-תרבותיות, כפי שתואר במבוא.

המחקר הנוכחי מהווה מעין המשך לסקר שערכה אחת הכותבות בתחילת שנות ה-2000 בקרב סטודנטים דוברי רוסית (Remennick, 2003). המחקר הנוכחי מפתח דיון על חברי דור וחצי החדש של עולים החיים כבר יותר מ-20 שנה בממוצע בישראל (לעומת 7-10 שנים בסקר של 2003). היבט חדש נוסף של דור וחצי שנבחן במאמר זה הוא הזהות האתנית הייחודית של קבוצה זו.

זהות אתנית של מהגרים

זהות אתנית של מהגרים היא אחד הנושאים המרכזיים והנחקרים ביותר בסוציולוגיה של הגירה בעולם (Barbera, 2015) ובישראל (סיקרון ולשם, 1998; שטרית, 2004; ששון-לוי, 2008; רפפורט ולומסקי-פדר, 2012). זהות אתנית היא תופעה רב-ממדית, המשתקפת במישורים שונים, כגון משפחתיים, מקצועיים, חברתיים, ארגוניים, דתיים, אזרחיים ופוליטיים (לב ארי, 2010). מטרת המחקר, כפי שצוין לעיל, היא לעסוק בהיבטים שונים של הזהות האתנית וההזדהות של העולים הצעירים ממוצא רוסי בישראל, תוך התמקדות בארבעה היבטים שונים: (1) קשרים משפחתיים וסולידריות בין-דורית; (2) זיקה כפולה הן לתרבות רוסית והן לתרבות ישראלית וטרנס-לאומיות; (3) מוצא אתני ודתיות; ו-(4) אתניות תגובתית ופעילות פוליטית ואזרחית.

ממדים שונים אלה מרכיבים את הזהות האתנית הרב-ממדית ואת ההיבדליות החדשה של העולים דוברי רוסית בישראל ונבחנים במחקר זה בצורה אמפירית. בהמשך נתייחס למושגים התאורטיים של רכיבי הזהות האתנית של מהגרים לפי הפירוט הנ"ל.

1. **קשרים משפחתיים וסולידריות בין-דורית:** הזהות האתנית של מהגרים קשורה באופן הדוק לקשרים המשפחתיים. למוסד המשפחה יש תפקיד מכריע בתהליך ההגירה והקליטה במדינה החדשה (Nauck & Settles, 2001). בעקבות הנסיבות המשתנות של ההגירה עשויים להתרחש שינויים רבים במבנה המשפחה, בחלוקת התפקידים בין הורים לילדים ובסגנון ההורות (Remennick, 2015). מחקרים על משפחות של עולים דוברי רוסית מצביעים, מצד אחד, על מעורבות גוברת של ילדי המשפחה עקב תיווך שפתי ותרבותי שעליהם לעשות בין הוריהם למוסדות החברה החדשה שגורמים לתלות של הורים בילדיהם, לערעור על סמכות ההורים ולעצמאותם המוקדמת של הילדים (פוניובסקי-ברגלסון וקוסנר, 2015). מצד שני, החינוך הסובייטי דורש להתנהג בהתאם לנורמות משותפות, כולל יחסים הדוקים בין הורים לילדיהם, תלות הדדית חזקה ורתיעה מאוטונומיה של ילדים עד גיל יחסית מאוחר (Mirsky, 2010). מערכות יחסים משפחתיים מסוג זה השתנו עקב עיסוק ההורים בהישרדות כלכלית

- ושילוב בחברה הישראלית, שעות עבודה ארוכות וחוסר השגחה ותמיכה הורית, כך שהצעירים האלה נאלצו למעשה 'לגדל את עצמם' (Remennick, 2015).
2. **זיקה כפולה הן לתרבות רוסית והן לתרבות ישראלית וטרנס-לאומיות:** אחת התאוריות המרכזיות בחקר זהותם האתנית של מהגרים היא תאוריה טרנס-לאומית המתמקדת בתהליך של שמירת הקשרים עם ארץ המוצא על-ידי המהגרים, תוך כדי השתלבות במדינת היעד (לב ארי, 2010; Levitt & Waters, 2002; Rebhum & Lev Ari, 2010). זהות אתנית טרנס-לאומית מאפשרת שילוב בין הזדהות עם תרבות המוצא (שמירה על שפת האם, על ערכים, נורמות, חגים ועל המנהגים המיובאים) לבין הזדהות עם התרבות החדשה כמו מעבר לשפת המקום, אימוץ ערכים, נורמות ומנהגים חדשים. העולים מקיימים קשרים טרנס-לאומיים ענפים עם מדינות ברית המועצות לשעבר ועם ארצות התפוצה היהודית הפוסט-סובייטית (ארצות הברית, קנדה, גרמניה) המבוססים על שפה ומורשת תרבותית-היסטורית משותפת (Remennick, 2013).
3. **מוצא אתני ודתיות:** אתניות ודת משולבים זה בזה באופן הדוק. היחס לדת ומידת קיום מנהגים דתיים הוא רכיב מרכזי בזהות האתנית (Kim, 2011). מדינת ישראל היא מדינה יהודית בהגדרתה. חשיבות המוצא האתני היהודי עולה עקב היעדר הפרדה בין דת למדינה והפער בהגדרת היהדות בחוק השבות האזרחי ובמשפט העברי המבוסס על הלכה. במסגרת הגל האחרון של העלייה מברית המועצות לשעבר הגיעו לישראל יותר מ-350 אלף עולים שאינם יהודים על-פי הגדרות ההלכה היהודית האורתודוקסית (Cohen & Susser, 2009). הבעיות העיקריות של המהגרים שאינם מוגדרים כיהודים על-פי ההלכה מתעוררות בעת המפגש שלהם עם הממסד הדתי, במקרה של בירור יהדותם, חתונה או קבורת קרובי משפחה. במחקר נבחנה ההגדרה העצמית של הצעירים ביחס לדת כמו גם עמדתם ביחס לסוגיית ההפרדה בין דת למדינה והתנגדות לכפייה דתית.
4. **אתניות תגובתית ופעילות פוליטית ואזרחית:** מחקרים חדשים בלימודי הגירה מצבעים על הקשר שבין הזדהות אתנית של המהגרים לבין דפוסי הצבעה פוליטיים ומעורבות בזירה האזרחית (Nandi & Platt, 2018; Martin & Mellon, 2018). מחקרם של ננדי ופלאט (Nandi & Platt, 2018) למשל, בחן את יחסי הגומלין בין הרכיבים האתניים והפוליטיים בזהות החברתית של מהגרים באנגליה, והצביע על המעורבות הפוליטית הגוברת בקרב הדור השני, בין השאר בזכות המודעות והרגישות גבוהה יותר לאפליה כלפיהם. במסגרת הדיון התאורטי על הזהות האתנית ומעורבותם של המהגרים בפעילות מחאתית, ניתן להתייחס למושג "אתניות תגובתית" (reactive ethnicity) שפותח בייחס למהגרים לטינים בארצות הברית ומהגרים טורקים בגרמניה (Portes & Rumbaut, 2001; Celik, 2015). בשני המקרים, מדובר על תגובת נגד של מהגרים צעירים (לרוב בני הדור השני להגירה) מאוכלוסיות מוחלשות, שמפתחים זהות אתנית חתרנית כתגובה לעוינות, לאימים, לאפליה שיטתית ולניכור מהחברה הקולטת. לפי טענת החוקרים, חוויית האפליה של מהגרים ובני מיעוטים, שבאה לידי ביטוי בשיח לא שוויוני בזירות שונות (מערכת החינוך, שוק העבודה, שכונות מגורים), מגבירה את הזדהותם עם קבוצת המוצא ותודעתם האתנית. יותר מכך, האתניות התגובתית עשויה ללבוש צורה של התנגדות לקבוצת הרוב לטובת הלכידות האתנית ולהפוך לעמדה נגד מוסדות הזרם המרכזי בחברה (Portes & Rumbaut, 2001).

על סמך המחקרים האתנוגרפיים הקודמים, טענת המאמר היא שבקרב העולים הרוסים הצעירים, נציגי דור וחצי, מתפתחת אתניות תגובתית וצומחים ניצנים ראשונים של מחאה נגד היחס המפלה והמשפיל של החברה הישראלית כלפיהם (פרשיצקי ורמניק, 2017). זאת, למרות שקליטת העולים דוברי רוסית הייתה מוצלחת יותר במובנים רבים בהשוואה לקליטת יהודים יוצאי צפון אפריקה למשל בשנות ה-50 (Smootha, 2008).

תופעה זו באה לידי ביטוי בין היתר במחאה של הקהילה המכונה דור וחצי. הייחודיות של המחאה הרוסית היא, שמוביליה משתייכים למעמד הביניים החדש בישראל. זאת בניגוד לשלבים הראשונים של מאבק השחורים בארצות הברית או המחאה המזרחית בישראל שמקורם בשכונות עוני ובאוכלוסיות מוחלשות (שטרית, 2004) או האתניות התגובתית של מהגרים עניים מהמעמד הנמוך היום באירופה (Celik, 2015). עם השנים, במהלך חייהם בישראל, רוב חברי דור וחצי התרעמו על הדרישה לנטוש את זהותם הייחודית כתנאי הכרחי להתקבלותם לחברה הישראלית. נחקרים רבים במחקרים האיכותניים (פרשיצקי ורמניק, 2015, 2017; Prashizky & Remennick, 2016, 2018) סיפרו על השלבים הראשונים של חייהם במדינה החדשה, שהתאפיינו במידה זו או אחרת בהתרחקות מהוריהם, בניסיון ללמוד עברית ולדבר ללא מבטא רוסי, וכן להתלבש ולהתנהג בדומה לבני גילם הצברים. לאחר ששלב ראשוני זה של הקליטה הסתיים, עולים רוסים צעירים רבים חזרו לשורשיהם התרבותיים ופיתחו גאווה בזהותם האתנית. אחרי שלמדו עברית, סיימו בתי ספר, שירתו בצבא, רכשו השכלה גבוהה, התחתנו והקימו משפחות משל עצמם, הם מרגישים מספיק בטוחים בישראליותם כדי לחזור לזהותם המקורית, דרך האתניות התגובתית שפיתחו.

לסיכום, הגישה התאורטית שלנו משלבת כמה סוגיות של אתניות בהגירה: פרספקטיבה דורית (שמציבה זו לצד זו מוביליות חברתית ותמיכה הדדית); ממשק בין השתייכות אתנו-דתית, דעות פוליטיות ומעורבות אזרחית; היברידיות לשונית ותרבותית של העולים; ונקודת מבט טרנס-לאומית הבודקת את הקשרים החברתיים של העולים עם ארץ המוצא. לרוב, גישות אלו מצטלבות ומשלימות זו את זו וביחד עוזרות לשפוך אור על הזהות האתנית הרב-ממדית של צעירים דוברי רוסית בישראל.

המחקר

מטרות ושאלות המחקר

מטרת המחקר הייתה לבחון את מרכיבי הזהות האתנית של העולים הצעירים מברית המועצות לשעבר בישראל, תוך התמקדות בשאלות הבאות:

1. מהם המאפיינים הדמוגרפיים והחברתיים-כלכליים של צעירים עולים מברית המועצות לשעבר בישראל?
2. מהם מאפייני הזהות האתנית הרב-ממדית של העולים? הזהות האתנית נבחנה תוך התייחסות לארבעה מרכיבים ספציפיים:
 - א. מה הם הקשרים המשפחתיים והסולידריות הבין-דורית של העולים הצעירים?
 - ב. מהו אופי הזיקה לתרבות הרוסית ולתרבות הישראלית? האם העולים הצעירים מקיימים קשרים טרנס-לאומיים עם ארצות מוצאם?
 - ג. מהם מאפייני המוצא האתני והדתיות של העולים הצעירים?
 - ד. מהן הדעות הפוליטיות של בני דור וחצי ומידת מעורבותם בזירה האזרחית בישראל?

באמצעות ניתוח משולב נבחנה השפעת המשתנים הבלתי תלויים (מגדר, השכלה, מקצוע, מקום מגורים בישראל, גיל בזמן העלייה, מוצא יהודי, הכנסה, מצב משפחתי) על המשתנה התלוי של הזהות האתנית הרב-ממדית של נציגי דור וחצי בישראל. בפרק הממצאים יידונו רק קשרים מובהקים סטטיסטית.

תרומת המחקר

מחקרים קודמים על דור וחצי של דוברי רוסית היו מחקרים איכותניים (Eisikovits, 2013) ואתנוגרפיים, עם עבודת שדה שנעשתה בקרב מנהיגים ופעילים (פרשיצקי ורמניק, 2015; 2017; Prashizky & Remennick, 2016; 2018). מחקר זה הוא ניסיון ראשון לבחון את הדפוסים והמגמות המרכזיים של קבוצה זו של מהגרים מבחינה כמותית במטרה לשרטט את דיוקנם הקולקטיבי. מטרת המחקר לשפוך אור על נושאים שעלו קודם במחקרנו האיכותניים, כגון, זהותם האתנית-לאומית של העולים הלא-יהודים במדינת היהודים והאתגרים שהם נאלצים להתמודד עימם; ניעות סוציו-אקונומית בקרב שני דורות של העולים מברית המועצות לשעבר והשפעתה על הסולידריות ועל התלות ההדדית בין ההורים לילדיהם; המיקום של דור וחצי בתוך הרצף האידיאולוגי והפוליטי בישראל; הרצון לשמור על התרבות הרוסית ולהעבירה לדור הילדים; תפיסת מדינת ישראל כבית קבוע או כמפלט זמני; תפיסת האפליה והאי-שוויון החברתי ולבסוף, קשרים טרנס-לאומיים עם ארץ המוצא. כל השאלות הללו רלוונטיות עבור קבוצת המהגרים דוברי הרוסית, כמו גם עבור מהגרים צעירים ממוצאים אחרים בישראל ובארצות נוספות בעולם.

שיטת המחקר, הדגימה ועיבוד הנתונים

בניית מדגם מייצג של נציגי דור וחצי באמצעות שיטות סטטיסטיות מקובלות היא משימה מורכבת ויקרה, עם אחוזי היענות נמוכים בסקרים טלפוניים. בגלל המעורבות הגבוהה של הנחקרים הפוטנציאליים ברשתות החברתיות, החלטנו להפיץ את השאלון בקבוצות פייסבוק שונות ובזירות מקוונות פופולריות בקרב צעירים דו-לשוניים. במשך תקופת הסקר (מאי-אוקטובר 2017) השאלון הופץ בקרב צעירים ממוצא רוסי, תוך ניסיון להשיג ייצוג הולם של גברים ונשים, קבוצות גיל ואזורי מגורים שונים. המדגם שהושג כלל 650 משיבים ולא היה מייצג באופן פורמלי, על אף ששיקף היטב את ההרכב הסוציו-דמוגרפי של האוכלוסייה הכללית של העולים בגילאים 25 עד 40, עם בעיה יחידה של תת-ייצוג של גברים. היענות נמוכה של גברים היא בעיה ידועה בסקרים חברתיים. בעיה נוספת היא סלקציה עצמית הבולטת בסקרים מקוונים, אך קיימת בכלל הסקרים הוולונטריים. במקרה שלנו, בחרו להשתתף בסקר בני דור וחצי שהם יותר משכילים ובעלי מודעות חברתית מפותחת אשר מתעניינים בנושאי זהות והגדרה עצמית.

חיברנו שאלון מקוון (בעברית, שהיא השפה העיקרית של רוב הנשאלים), שכלל 90 שאלות אשר שני שלישי מתוכן היו שאלות סגורות עם תשובות לבחירת המרואיינים ושליש היו היגדים עם סולם תשובות מ-1-5 ("מאוד מסכים" ל"כלל לא מסכים"). השאלון כלל טווח רחב של נושאים: רקע סוציו-דמוגרפי של הנשאלים והוריהם, כולל ניעות כלכלית אחרי העלייה; מוצאם האתני של הנשאלים והוריהם; היחס לדת היהודית; דעות פוליטיות ודפוסי הצבעה; היחס לפמיניזם ולזכויות מיעוטים; מעורבות פוליטית ואקטיביזם חברתי; קשרים בין-דוריים ועזרה הדדית בין הורים לילדיהם; יחס לרוסית ולעברית ושימוש בהן בחיי היום-יום; צריכת תקשורת

ותרבות; יחס לחגים יהודיים ורוסיים-סובייטיים; רצון לעזוב את ישראל או להישאר בארץ. היגדים בסוף השאלון התייחסו לאותם הנושאים בתוספת עמדות על שירות צבאי, אפליה של דוברי רוסית, יחס לשפה ולתרבות הרוסית ושמירת קשרים חברתיים בארץ המוצא (נטיות טרנס-לאומיות).

השאלון הופץ באינטרנט בפורמט google forms על-ידי חמישה עוזרי מחקר שפנו לחבריהם ברשתות החברתיות עם בקשה אישית לענות על השאלון ולהפיצו הלאה (שיטת כדור שלג מקוון). מילוי השאלון ארך כ-30 דקות. המשתנים הבלתי תלויים העיקריים הם: מגדר; גיל בזמן הסקר ובזמן העלייה; מוצא יהודי מלא (משני הצדדים) או חלקי; מצב משפחתי; דתיות; השכלה ותעסוקה; מקום מגורים בארץ. המשתנים התלויים העיקריים כללו (חלקם בנפרד וחלקם בצורת אינדקס משוקלל): שביעות רצון מהעבודה; קשרים בין-דוריים; דעות פוליטיות ודפוסי הצבעה; אקטיביזם חברתי; כוונות להישאר בארץ. ממצאים נבחרים מן המחקר מוצגים בשפה לא-טכנית ובמספרים מעוגלים.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים

למרות המאמצים הרבים לגייס מספרים שווים לפי מגדר, נשים מהוות 65% מן המדגם. עובדה זאת מבטאת את העניין הרב יותר של נשים בסוגיות חברתיות ואת מוכנותן לענות על השאלון. באופן דומה, מצאנו במחקר האתנוגרפי שנשים מהוות את רוב הפעילות והמנהיגות של דור וחצי – הן בעולם המקוון והן בארגונים הפיזיים (פרשיצקי ורמניק, 2015; 2017). התפלגות הגילאים במדגם תואמת היטב את המבנה של דור וחצי בכללותו: כ-28% בגילים 20-30; 39% בין 31-35; 27% בין 36-40 ו-6% מעל 40. הגיל הממוצע בזמן ביצוע המחקר היה 33.4 (+/-3.6) ובזמן העלייה 12.2 (+/-3.7); משך החיים הממוצע בארץ - 21.3 שנים (+5.3). כ-58% שהו בישראל בין 15-25 שנים וכ-38% בין 26-30 שנים. כשלושה רבעים מן הנשאלים עלו לישראל בגילים 15-7; 88% עלו עם משפחותיהם ו-12% עלו לבדם או במסגרת תוכניות של הסוכנות היהודית. מדינות המוצא של הנשאלים היו: רוסיה (38%); אוקראינה (31%); רפובליקות סובייטיות אחרות (31%), כולל 13% ממרכז אסיה). בישראל, 39% מתגוררים בתל אביב וגוש דן; 22% באשדוד, אשקלון ונתניה שגדלו בזכות העלייה הרוסית; 20% גרים בחיפה, קריות ובאזור הצפון; 10% בירושלים; 9% בבאר שבע ובערי הנגב האחרות. התפלגות מגורים זו מקבילה בקירוב לפריסה הארצית של העולים מברית המועצות לשעבר (שפס, 2016). כמחצית מהנשאלים עברו מעיר קטנה לעיר גדולה לאחר שירותם הצבאי או במהלך לימודיהם האקדמיים, דבר המבטא הגירה פנימית אופיינית לישראלים צעירים מהפריפריה לערי המרכז, הזדמנויות לרכישת השכלה ולקידום מקצועי. 66% מן הנבדקים נשואים או חיים עם בן/בת זוג; 28% רווקים והשאר גרושים או פרודים (6%). לכ-70% יש בני זוג עולים מברית המועצות לשעבר; ל-25% בני זוג ישראלים ילידי הארץ; ל-5% בני זוג עולים ממדינות אחרות. ל-30% מהנבדקים אין ילדים ולא להם שכבר הפכו להורים יש בממוצע 1.6 ילדים (ל-30% יש ילד אחד; ל-31% שני ילדים; ל-9% שלושה או יותר). המספר הרצוי של הילדים היה 2.4 (+/-0.8); 41% מהנבדקים רוצים שני ילדים; 35% רוצים שלושה; 8% רוצים ילד אחד ו-6% לא רוצים ילדים בכלל. נתונים אלה על אודות מספר רצוי של ילדים במשפחה משקפים עלייה הדרגתית בגודל המשפחה בקרב העולים ממוצא רוסי אשר הוריהם הגיעו ממדינה סובייטית בעלת רמת ילודה נמוכה (שיעור הפריור הכולל של היהודים הסובייטים ב-1990 היה 1.4 ילדים)

(Remennick, 2007). כנראה שגודל המשפחה הרצוי בקרב נציגי דור וחצי מתקרב לנורמה הישראלית של שלושה ילדים.

החלק הבא של השאלון עוסק בהוריהם של הנבדקים. 56% מהורי הנבדקים חיים ביחד; 28% גרושים או פרודים; 14% מהנבדקים דיווחו שאחד מהוריהם נפטר. רוב ההורים הם בעלי השכלה גבוהה ומחזיקים בתארים אקדמיים מברית המועצות לשעבר (72% מהאבות ו-77% מהאימהות); שאר ההורים הם בעלי השכלה מקצועית (28% ו-23% בהתאמה). לפני העלייה, 39% מאבותיהם של הנבדקים עבדו כמהנדסים ובמקצועות טכניים; 25% בתחומי כספים ואדמיניסטרציה; 17% במכירות ובשירות לקוחות. מבין האימהות, 38% עסקו בשירותי אנוש, רפואה וחינוך; 25% בהנדסה ובטכנולוגיה; 16% במכירות, שירות לקוחות, ראיית חשבון ומקצועות נוספים בתחום 'הצווארון הלבן'. לאחר העלייה לישראל, רוב ההורים המשיכו לעבוד במשרות מלאות, אבל חוו ירידה בסטטוס התעסוקתי: רק 20% מן האבות המשיכו לעבוד במקצועות ההנדסה והטכנולוגיה; הרוב, בסביבות 50%, עובדים בתחום השירותים; 23% במכירות או בעסקים קטנים. בקרב האימהות רק 10% המשיכו לעבוד במקצוע המקורי של הנדסה וטכנולוגיה; 6% בחינוך וברפואה; כ-36% החליפו מקצוע לתחום שירותי אנוש (סיעוד, טיפול בילדים, עבודה סוציאלית); 22% עסקו בעבודות משרד בכספים, משפטים וביטוח; 26% במכירות, שירות לקוחות ועסקים קטנים.

התפלגות הבעלות על דירה בקרב הורי הנבדקים: 38% הם בעלי דירה ומשלמים משכנתה; 40% בעלי דירה ללא משכנתה; 23% גרים בדירות שכורות. רוב משפחות הנבדקים שייכות למעמד הביניים הנמוך של החברה הישראלית. הורים שעדיין ישלמו משכנתה או שכר דירה גבוה בזמן הפרישה מהעבודה עלולים להיכנס לקשיים כלכליים ואף להזדקק לעזרת ילדיהם.

השכלת הנבדקים במחקר הייתה גבוהה יותר בהשוואה לרמת ההשכלה הממוצעת של העולים הצעירים דוברי רוסית בישראל: 23% סיימו בית ספר תיכון; 45% בעלי תואר ראשון ו-28% בעלי תארים שני ושלישי. 29% מהנבדקים עובדים בתחום ההנדסה והטכנולוגיה; 22% בשירותי אנוש; 23% במכירות, בשירות לקוחות ובמינהל עסקים; 26% במקצועות אחרים בתחום 'הצווארון הלבן'.

מבחינת שביעות רצון ממקום העבודה: 77% מהנבדקים ציינו שביעות רצון גבוהה מבחינת תוכן ושימוש בכישורים מקצועיים; 62% מבחינת היחסים עם העמיתים והאווירה במקום העבודה; 56% מבחינת היכולת להתקדם ולהתפתח מבחינה מקצועית; 71% ציינו שביעות רצון כללית ממקום עבודתם. למרות זאת, רק כמחצית מהנבדקים, 52%, הביעו שביעות רצון מהשכר במקום העבודה; 47% הצביעו על עומס פיזי, שעות עבודה ארוכות ועייפות יתרה. ממצא זה אינו מפתיע מכיוון ששעות עבודה ארוכות, עומס והמשך עבודה מהבית אופייניים לעובדי היי-טק רבים בישראל (Bsoul, 2016). כשהנשאלים התבקשו לדרג את מעמדם הכלכלי (ההכנסה) ביחס לממוצע הארצי, 25% בחרו את התשובה 'מעמד כלכלי נמוך עד נמוך מאוד'; 30% את התשובה 'מעמד הביניים'; 42% ציינו 'מעמד כלכלי גבוה עד גבוה מאוד'. כל נבדק שלישי מחזיק דירה בבעלותו שעליה הוא משלם משכנתה; 54% מתגוררים בדירה שכורה; 11% אצל ההורים. לסיכום, רוב הנבדקים הם בעלי השכלה גבוהה, עובדים בטווח רחב של מקצועות, מקבלים שכר סולידי והקימו משפחות משל עצמם. הרוב מתגורר בדירות שכורות. המכשולים לקניית דירה בבעלות עצמית אופייניים היום לרוב הישראלים הצעירים ונובעים מזינוק במחירי

הדירות בעשור האחרון (Horowitz, 2016). באופן כללי, ניתן לתאר את רוב נבדקי המחקר כשייכים למעמד הביניים הישראלי.

ממצאים

1. זהות אתנית רב-ממדית

א. מוצא אתני ודתיות

במשטר האתנו-לאומי הקיים בישראל, המוצא היהודי נתפס כערך סמלי עליון בעל השלכות חברתיות רבות. כל הנשאלים עלו לישראל במסגרת חוק השבות, אך חלקם הגדול ממוצא יהודי מעורב. 71% מהנשאלים הם יהודים על-פי ההלכה (נולדו לאם יהודייה) ול-70% יש אב יהודי, כשמחצית האימהות בקטגוריה זו אינן יהודיות. כ-25% מהנשאלים אינם מוכרים כיהודים על-ידי הרבנות האורתודוקסית, חוץ מפליה בתחום הסטטוס האישי ואינם יכולים להינשא בישראל. רוב הנחקרים שאינם מזוהים כיהודים על-פי ההלכה, 72%, מעולם לא שקלו גיור, זאת מכיוון שהם מרוצים מזהותם הלאומית או שלא מעוניינים לעבור תהליך ארוך וקשה של גיור אורתודוקסי. השאלה של הגדרה עצמית מבחינה דתית נענתה באופן הבא: 72% טענו שהם יהודים חילונים או אתאיסטים ואינם מתעניינים בדת; 16% הגדירו עצמם כאנשים רוחניים שלא שייכים לדת כלשהי; 7% כיהודים מסורתיים; 2% כיהודים דתיים אורתודוקסים; 1% כרפורמים ו-2% נוצרים.

הוספנו לשאלון חלק הבודק את רמת שמירת המצוות וחגי הדת מתוך לוח השנה היהודי. 80% מהנשאלים אינם מקפידים על אוכל כשר, ורובם, 82%, אינם שומרים שבת במובן האורתודוקסי. 15% טענו שהם שומרים על חוקי הכשרות ועל השבת באופן חלקי או לפעמים, ומיעוט קטן בלבד, 2.5% ו-5% בהתאמה, דיווחו על שמירה מלאה של מצוות אלה. 15% ציינו שהם תמיד צמים ביום כיפור, כאשר 25% צמים באופן חלקי ו-60% אינם צמים אף פעם. בנוגע לציון חגי ישראל (ראש השנה, סוכות, פסח ושבעות), 12%-30% בחרו את התשובה 'תמיד', 40%-60% את התשובה 'לפעמים', ו-15%-50% את התשובה 'אף פעם'. החגים המרכזיים בישראל, כגון ראש השנה ופסח, נחגגים על-ידי רוב הנשאלים - 60%-80%, כאשר רק מיעוט קטן, 15%, לא חוגג אף פעם חגים יהודיים.

בקרב הנשאלים הנשואים נמצא ש-46% התחתנו בנישואין אורתודוקסיים; 45% בנישואין אזרחיים בחו"ל; 9% חיים עם בן/ת זוג ללא נישואין כלל. 70% ענו שהם מתכוונים לחגוג או שחגגו את טקסי המעבר של ילדיהם - בר/בת מצווה ו-95% מההורים לבנים עשו להם ברית מילה. בשאלת הקשר לדת היהודית: 22% ענו שהם בקושי חשים זיקה כלשהי; 58% חשים זיקה במידה מסוימת, ו-20% חשים זיקה חזקה ליהדות. באופן כללי, רוב העולים הצעירים דוברי רוסית מכבדים את המסורות הדתיות והלאומיות וחיים לפי סגנון החיים הישראלי בדומה לרוב החילונים, ללא קשר למוצאם האתני. אף-על-פי-כן, נושאים של שליטה דתית על הסטטוס האישי הם בעלי השלכות מיוחדות דווקא על העולים דוברי רוסית, עובדה הבאה לידי ביטוי בכך שיותר ממחצית הנשואים מתוך קבוצה זו התחתנו בחו"ל או חיים ללא רישום הנישואין. באופן דומה להוריהם (Remennick & Prashizky, 2012), רוב הנשאלים הם חילונים לפי הגדרתם עצמית, ורק 20% מתוכם חשים זיקה מהותית ליהדות.

ב. זיקה כפולה לתרבות הרוסית ולתרבות הישראלית וטרנס-לאומיות

שאלות רבות ניסו לתפוס את מיקום הנשאלים במושגי העדפות ובחירות בין העבר הרוסי-סובייטי של משפחתם לבין ההווה הישראלי-עברי שלהם. ראוי להזכיר של-70% מהנשאלים יש

בני/בנות זוג עולים דוברי רוסית. לכן, יותר ממחציתם חולקים את החוויות הרוסיות-סובייטיות עם קרובי משפחה, כגון הורים, אחים ובני זוג דוברי רוסית. עובדה זו מהווה קרקע פורייה להמשכיות תרבותית ושפתית, לפחות במסגרת המשפחה. שימוש בשפה הוא אחד הסממנים המובילים לזהות והזדהות בקרב המהגרים (Remennick, 2004), במיוחד כאשר הם הופכים לדו-לשוניים לאחר שנים רבות במדינה החדשה. סדרת שאלות בחנה את השימוש בשפה בקרב הנבדקים בהקשרים חברתיים שונים: עם ההורים, עם בני/בנות זוג, עם ילדים, עם חברים עולים ובצריכת תרבות ומדיה. נמצא שרוב המשתתפים מדברים בשפה הרוסית עם בני הדור המבוגר יותר של הורים וסבים, אבל עוברים לשפה העברית עם בני הדור הצעיר - בני/בנות זוג, אחים, חברים וילדים. השפה ההיברידית בשם "עברוס" (שילוב בין רוסית ועברית) נפוצה גם היא בקרב הנשאלים.

לוח 1: שכיחות השימוש בשפות עם בני שיח שונים (%)

סך הכול	לרוב בעברית	שפה משולבת "עברוס"	לרוב ברוסית	
100	1-2	5-21	95-77	עם הורים וסבים
100	53	30	17	עם אחים ובני דודים
100	50	40	10	עם חברים עולים
100	36	33	31	עם ילדים
100	40	25	35	אינדקס משולב שימוש בשפה*

*התפלגות ממוצעת של כל השאלות

שאלנו את הנשאלים - הורים לילדים, האם הם מקנים להם חינוך בשפה הרוסית בחינוך פורמלי (גני-ילדים ובתי ספר) ובלתי פורמלי (חוגים, קריאה). 14% מן הנשאלים דיווחו שילדיהם מתחנכים בעיקר בשפה הרוסית: טיפול של סבתות, סבים ומטפלות בגן של דוברי רוסית שחושפים אותם לשפת האם. 53% מההורים ציינו שילדיהם נחשפים לשתי השפות - רוסית ועברית - במידה שווה, ו-33% בחרו בחינוך עברי בלבד. כאשר הנשאלים התבקשו לדרג את הסכמתם להיגד 'חשוב לי שילדיי ידעו את השפה הרוסית ואני משקיע/ה מאמץ וזמן כדי ללמד אותם רוסית', 42% ו-28% הביעו הסמכה חזקה ובינונית; 19% התלבטו; רק 11% לא הסכימו עם היגד זה.

בחירות בשפה בתחומי קריאה, רשתות חברתיות ומדיה היו מגוונות מאוד והן מבטאות את כישוריהם הרב-לשוניים ואת האינטרסים הגלובליים של הקבוצה. קריאת ספרים בזמן הפנוי, בעיקר בשפה הרוסית, מדווחת על-ידי 27%; בעיקר בשפה עברית על-ידי 30%; ברוסית ובעברית על-ידי 13% ובשפות שונות על-ידי 24% (6% קוראים ספרים בעיקר באנגלית). מבין הנשאלים שצופים בטלוויזיה (57% מהמדגם), הרוב, 55%, צופים בערוצים ישראליים ובין-לאומיים; 28% משלבים בין ערוצים רוסיים וישראליים ו-17% צופים רק בערוצים ישראליים. שימושי אינטרנט (גלישה ורשתות חברתיות) רב-לשוניים: 37% משתמשים בשפות רוסית ועברית; 23% לרוב בעברית; 22% לרוב באנגלית; 18% לרוב בשפה הרוסית.

שמירה על חגים של ארץ המוצא מהווה אחד הסממנים הבולטים של המשכיות תרבותית בקרב מהגרים ומיעוטים אתניים (Glynn & Kleist, 2012). שאלנו כמה מהנשאלים ממשיכים לחגוג בישראל חגים רוסיים-סובייטיים מרכזיים, כגון חג הנובי גוד ב-31 בדצמבר, יום

הניצחון על גרמניה הנאצית ב-9 במאי ויום האישה הבין-לאומי ב-8 במאָרס. חגיגות סוף השנה הלועזית, הנובי גוד, ב-31 בדצמבר, נשארו הפופולריות ביותר מבין כל החגים. 73% חוגגים תמיד את החג; 23% לפעמים ורק 4% אף פעם לא. התשובות על ציון ה-8 במאָרס, יום האישה הבין-לאומי, היו בהתאם: 43%, 37% ו-20%. התשובות על חגיגות ה-9 במאי: 14%, 25%, ו-61%. הממצאים מלמדים, כי הישראלים דוברי רוסית, נציגי דור וחצי, חוגגים חגים מיובאים מברית המועצות לשעבר יחד עם חגים ישראליים שאימצו כאן, בהתאם להעדפותיהם האישיות. בחיפוש אחר ביטויים נוספים של השתייכות בקרב הנבדקים על הרצף הרוסי-ישראלי, ביקשנו מהם להגיב לרשימת היגדים שמתייחסת לחוויותיהם בבתי הספר הישראליים, בשירות הצבאי, במקומות העבודה וחוויות של אפליה ואי-שוויון. לוח מספר 2 מסכם את תשובותיהם להיגדים אלה באמצעות סולם בעל שלושה ערכים.

לוח 2: שכיחות תפיסת המוצא הרוסי – תגובת הנבדקים (%)

די ומאוד מסכימה	מתלבט/ת / לא בטוחה	די ומאוד לא מסכימה	ציון ממוצע (5-1) וסטיית תקן*
36	21	43	2.84 +/- 1.4
40	33	27	3.24 +/- 1.14
20	32	48	2.6 +/- 1.2
54	14	32	3.35 +/- 1.5
25	17	59	2.4 +/- 1.4
5	13	82	1.6 +/- 1.0

*ממוצע גבוה מסמן רמת הסכמה גבוהה יותר עם ההיגדים, סטיית תקן - הפיזור של התשובות סביב הממוצע.

בסך הכול, התשובות המיוצגות בלוח מצביעות על רמה מהותית של אפליה שחוו נציגי דור וחצי, בגלל הסטטוס שלהם כעולים ובגלל מוצאם הרוסי. מעל מחציתם תיארו חוויות של הדרה בבית הספר, שבאו לידי ביטוי בהתנכלויות ובפגיעות מצד התלמידים הישראלים, אבל בשלבים

הבאים של ההשתלבות בחברה הישראלית (בצבא, באוניברסיטה ובמקום העבודה), חוויות שליליות אלו הצטמצמו וירדו מ-54% ל-25%. אחוז דומה של הנשאלים הביע הסכמה וחוסר הסכמה בנוגע להיגד הטוען ש'הייתי משיגה יותר בחיים אילו הייתי נולד/ת בישראל' (36% לעומת 33% בהתאמה). למרות זאת, 82% לא הסכימו עם הטענה ש'במגעים החברתיים, אני מעדיף/ה שלא יזהו את המוצא הרוסי שלי', כלומר המוצא הרוסי אינו נתפס כמכשול. ממצא זה מתחזק על-ידי היגד אחר הטוען ש'התרבות של עולי ברית המועצות עשירה ואיכותית יותר מהתרבות של עדות המזרח'. כ-35% מן הנשאלים הביעו הסכמה עם היגד זה (ההיגד הראשון בלוח מספר 4). לעומת זאת, קבוצת מיעוט משמעותית, 20% מן הנשאלים, הביעה הזדהות עם המאבק של עדות המזרח כנגד האפליה בישראל. מצד אחד, ממצא זה מלמד על גאווה במוצא הרוסי, אך מצד שני, הוא מלמד על עמדה אוריינטליסטית מסוימת כלפי עדות המזרח, שאותה דור ההורים הביא מברית המועצות לשעבר (לומסקי-פדר, רפפורט ולרנר, 2005). עם זאת, האחוז המשמעותי (55%) של מתלבטים ולא מסכימים עם האמירה ש'התרבות הרוסית נעלה על התרבות המזרחית' מלמד על התגברות על התפיסה האוריינטליסטית. תופעה חדשה של התגברות על האוריינטליזם ואף שיתוף פעולה בין המחאה הרוסית לבין המחאה המזרחית באה לידי ביטוי במחקרינו האתנוגרפיים הקודמים.

בחלק הבא של המחקר בחנו את התשובות ביחס להיגדים המתייחסים לקשרים חברתיים ותרבותיים בקרב המשתתפים וקשריהם הטרנס-לאומיים עם ברית המועצות לשעבר. הנתונים מצביעים על הפיצול בתפיסותיהם של העולים הצעירים בנוגע לזהותם. 56% ו-44% בהתאמה הצביעו על העדפה ברורה של חברים קרובים ובני זוג אינטימיים מקרב עולי ברית המועצות לשעבר; 70% ציינו שיש להם זיקה לשפה ולתרבות הרוסית, כולל הרצון ללמד את ילדיהם את השפה הרוסית; 84% ציינו שהם בטוחים בשליטתם הטובה בשפה הרוסית. עם זאת, 55% מבטאים תפיסות אוניברסליות לגבי בחירת בן/בת זוג (האהבה ולא המוצא האתני חשובה יותר), ו-27%-37% לא גילו העדפה ברורה של בחירת בן/ת זוג מקרב הקהילה של דוברי רוסית. קשרים טרנס-לאומיים מאפיינים את משתתפי המחקר: 39% דיווחו על ביקורים רבים במדינות ברית המועצות לשעבר; 27% שומרים על קשרים עם חברי הילדות וקרובי משפחה שם ו-24% עוקבים אחרי חדשות במרחב הפוסט-סובייטי. שליש מן הנשאלים מבקרים באירועי תרבות של אומנים ממוצא רוסי בישראל (הן אלה שמגיעים מרוסיה והן אומנים דוברי רוסית תוצרת הארץ). לסיכום, הזיקה לעוגני התרבות הרוסית הייתה די בולטת בקבוצה גדולה של העולים במחקר זה, כמו גם הלבטים בין זהותם הרוסית לישראלית.

לסיום גוש זה בשאלון, נבדקה רמה כללית של השתלבות בישראל בקרב העולים הצעירים. לשאלה 'עד כמה את/ה מרגישה בבית בישראל' 50% ענו 'תמיד'; 37% 'בדרך כלל'; 10% 'לפעמים' ו-3% 'אף פעם לא'. שאלה אחרת הבודקת את הזיקה לארץ התמקדה ברצון לעזוב את ישראל: רק 6.5% ענו שהם בהחלט רוצים לעזוב למדינה אחרת; 55% אמרו שאם תהיה להם/ן הזדמנות טובה ישקלו ברצינות את ההגירה מישראל. 36% מבין אלה המתכננים להגר ציינו כי הסיבה הכלכלית - פיתוח קריירה, הכנסה ורמת החיים - היא הדומיננטית מבין הסיבות להגירה; 11% ציינו את הסיבה הביטחונית; 10% ציינו סיבות תרבותיות וחברתיות ו-44% ציינו את כל הסיבות האלו יחד. אם כן, יותר ממחצית העולים המשכילים שמצליחים בשוק העבודה בכל זאת שוקלים חיפוש הזדמנויות כלכליות בחו"ל.

ג. דעות פוליטיות ופעילות אזרחית

החלק הבא של השאלון נפתח בשאלה: 'עד כמה את/ה מתעניין/ת בפוליטיקה הישראלית?' 10% ו-15% בהתאמה בלבד בחרו בתשובה של 'עניין רב' או 'חוסר עניין מוחלט בפוליטיקה', כשהרוב, 75%, נמצא בעמדת ביניים. ההזדהות הפוליטית התפלגה באופן הבא: מרכז: 20%; ימין-מרכז: 31%; ימין: 22%; שמאל-מרכז: 15%; שמאל: 12%. דפוסי ההצבעה בבחירות האחרונות של 2015 היו: 16% לא הצביעו כלל; 19% הצביעו למפלגות השמאל (עבודה, מרצ והרשימה המשותפת); 15% למפלגות הימין (הבית היהודי וישראל ביתנו); 18% למפלגת הליכוד שנמצאת בשלטון ו-27% עבור מפלגות המרכז החדשות (יש עתיד וכולנו). דפוסי הצבעה אלה מבטאים את הרבגוניות של הדעות הפוליטיות בקרב דוברי רוסית נציגי דור וחצי, בניגוד לדור ההורים שהתרכז באגף ימין-מרכז של הפוליטיקה הישראלית (Philippov & Knafelman, 2011) ואת המעבר למפלגות פוליטיות כלליות ולא מגזריות, של עולים דוברי רוסית בלבד.

כשהנשאלים התבקשו לענות על השאלה: 'האם הדעות הפוליטיות שלך שונות מהדעות הדומיננטיות בבית הוריה?', קצת יותר ממחצית ציינו שהדעות הפוליטיות שלהם דומות לדעותיהם של ההורים. לגבי האחרים, 39% תופסים עצמם יותר שמאלנים מהוריהם, כאשר ההתפלגות בתוכם היא 23% קצת יותר שמאלנים מהוריהם ו-16% הרבה יותר שמאלנים מהוריהם. בקצה ההפוך, 11% רואים עצמם יותר ימניים מהוריהם – 8% קצת יותר ימניים ו-3% הרבה יותר ימניים מהוריהם. כלומר, בהשוואה לדור ההורים, נציגים רבים מבני דור וחצי תופסים עצמם כשמאלנים יותר מהוריהם. למרות זאת, מעטים מן המשתתפים (3.5%) היו פעילים באחת המפלגות או בתנועות פוליטיות, בעיקר במהלך הבחירות האחרונות. 7% היו פעילים במישורים האלה בעבר ו-19% בלבד השתתפו אי-פעם בהפגנות ובמחאות רחוב, רובם במחאה החברתית של 2011 נגד יוקר המחיה, כמו גם בהפגנות בעד זכויות העובדים. התנדבות, כסממן בולט למעורבות האזרחית, דווחה על-ידי 12% כמתנדבים בהווה ו-20% שהתנדבו בעבר. רוב הנשאלים, 68%, מעולם לא התנדבו. מבין האנשים שהתנדבו, עשו זאת במסגרת ארגוני התנדבות לאומיים, כגון מד"א, עזר מציון או ארגוני עזרה לנזקקים. ניתן לומר, שהרמה הכללית של ההתנדבות בקרב רוסים צעירים מדור וחצי (32%) מתקרבת לזו של הישראלים הצברים - 30%-40%, ועולה בהרבה על זו של דור הוריהם שעומדת על 5%-8% (Khvorostianov & Remennick, 2016).

למרות השוויון בין המינים ש"התקיים" לכאורה על-פי התפיסה והאידיאולוגיה הרשמית בברית המועצות לשעבר ותעסוקת נשים אוניברסלית, הדורות המבוגרים מחזיקים בדעות מסורתיות בנושאי מגדר ומפקפקים בפמיניזם המערבי ובתנועות למען זכויות הנשים (Posadskaya, 1994). נראה כי נציגי דור וחצי במחקר זה הם בעלי דעות יותר חיוביות ביחס להשקפה הפמיניסטית: רק 21% דיווחו על חוסר הזדהות עם פמיניזם (מהם 30% גברים ו-18% נשים), כאשר 49% תומכים בפמיניזם באופן חלקי ו-30% באופן מלא (22% גברים ו-39% נשים). ייתכן שהזדהות זו עם ההשקפה הפמיניסטית קשורה לפעילותה של קבוצת הפייסבוק "רוסיות בלי חוש הומור וחבריהן", הנלחמת בסטריאוטיפים שליליים ובתפיסות סקסיסטיות כלפי נשים עולות, שמקרבה גם גויסו חלק מהנחקרים. ייתכן גם שביטויים בוטים של סקסיזם,

שהיו נפוצים בישראל בשנים הראשונות של העלייה של שנות ה-90 ואשר פגעו באופן ישיר באימהות של משתתפי המחקר, עודדו את הצעירים לשנות את נקודת מבטם כלפי הפמיניזם. כפי שראינו קודם, התפיסות הפוליטיות של נציגי דור וחצי מתפזרות באופן רחב יותר מאשר התפיסות של הוריהם שנטו לימין. תגובות הנשאלים לשאלות הנוגעות בסוגיות פוליטיות ואזרחיות העומדות על סדר היום הלאומי מצביעות גם הן על תמונה מורכבת. למען הפשטת הממצאים, הסולם המקורי בשאלון בעל חמש דרגות הסכמה הומר לשלושה ערכים כאשר הסכמה או חוסר הסכמה מלאה/חלקית שולבו יחד.

לוח 3: עמדת הנשאלים בסוגיות פוליטיות ואזרחיות בישראל (%)

מאוד מסכימה	מתלבטת / לא בטוחה	כלל לא מסכימה	
84	10	6	אני בעד הפרדה בין דת ומדינה בישראל
89	7	4	אני בעד נישואין אזרחיים בישראל שלא דרך הרבנות
26	29	45	צריך לקדם את תהליך השלום עם הפלסטינים בכל הדרכים האפשריות
17	16	67	על מדינת ישראל לפנות את השטחים בכל יהודה ושומרון מבחינתי, כל הנטיות המיניות הן לגיטימיות, הומוסקסואלים ולסביות הם בני אדם שווים
74	17	9	בבתי הספר הממלכתיים צריך להגביל את מקצועות היהדות ולהרחיב את לימודי הליבה (מדעים, אנגלית)
42	31	29	העולים הרוסים צריכים לפעול בזירה האזרחית וליזום מחאה חברתית כדי לשפר את מצבם בישראל
12	9	79	נישואין מעורבים הם בעיה גדולה של העם היהודי ומהווה איום על המשך קיומו

מלוח מספר 3 ניתן להסיק שהדור הצעיר של עולי חבר העמים נוטה לתפיסות ליברליות יותר בנושאים חברתיים-פוליטיים רבים, עם נטייה לעמדה אנטי-דתית (כולל תמיכה בהפרדה בין דת ומדינה, בנישואין מעורבים ואזרחיים בישראל, בהרחבת לימודי הליבה בבתי הספר ממלכתיים ובזכויות של הקהילה ההומו-לסבית). לעומת זאת, רק מעטים (אלה הנוטים לשמאל) תומכים בתהליך השלום ובפינוי שטחים. תופעה זו מעידה יותר מכל על אמביוולנטיות עמוקה של הנשאלים בנוגע לשאלות העוסקות בקיום המדינה, עתידה וביטחונה.

2. ניתוח משולב ומבט כללי על הממצאים

בנוסף לסטטיסטיקה התיאורית, חקרנו את גורמי השונות בהתפלגות המשתנים באמצעות מתאמי פירסון, צילוח (הצלבות) ורגרסיה לוגיסטית. בשורות הבאות נציג את עיקרי הממצאים ללא פירוט מספרי (מפאת קוצר היריעה). המשתנים הבלתי תלויים (לבד או בתור אינדקסים המשלבים בין שלושה-ארבעה פריטים) כוללים: מגדר המשתתפים, גיל בזמן העלייה ובזמן ביצוע המחקר, מוצא יהודי מלא או חלקי, רמת השכלה, מקצוע, הכנסה, מצב משפחתי ומקום מגורים בישראל. המשתנה התלוי הוא הזהות האתנית הרב-ממדית של העולים הצעירים. כזכור, זהות זו כוללת את הרכיבים הבאים שנבחנו בנפרד: סולידריות בין-דורית, מיקומם על פני הרצף הרוסי-ישראלי, קשרים טרנס-לאומיים עם מדינות ברית המועצות לשעבר, דעות פוליטיות ותפיסות אזרחיות, פרקטיקות רב-לשוניות, זיקה ליהדות ולסגנון חיים ישראלי, וכונות להישאר בישראל.

כצפוי, הניתוחים מעידים על שונות משותפת עקבית ועל אינטראקציה בין המשתנים. כך למשל, דעות פוליטיות שמאליות-ליברליות היו קשורות למגדר נשי, השכלה גבוהה בתחום מדעי החברה והרוח, מגורים באזורים המטרופוליטניים המרכזיים (בעיקר תל-אביב וחיפה), תמיכה בדעות פמיניסטיות, בזכויות הקהילה ההומו-לסבית, בתהליך השלום, בפעילות התנדבותית והשתתפות במחאה החברתית (מתאמי פירסון בין 0.47 ל-0.89). בהמשך אנחנו מסכמות את קשרי המפתח הכוללים רק את הגורמים המשפיעים על המשתנים התלויים (למשל, גיל בזמן המחקר, מקום מגורים בברית המועצות לשעבר והכנסה לא השפיעו על המשתנים התלויים ולכן הוצאו מן הניתוח). כמה מאפיינים אישיים מרכזיים היו בעלי שונות נמוכה, כאשר רוב התשובות נפלו באותה קטגוריה. כך, 78% מן הנשאלים הם בעלי השכלה גבוהה, 72% הם חילונים או אתאיסטים, לכן היה קשה לגלות את ההשפעה של רמת ההשכלה והדתיות על תפיסותיהם של הנשאלים. חלק מהמשתנים שימשו כתלויים ובלתי תלויים בנייתוחים שונים: כך למשל, תפיסות פוליטיות מושפעות על-ידי מגדר (כשנשים נוטות יותר לשמאל), אבל גם משפיעות על פעילות מחאתית ואזרחית ועל תפיסות האפליה ומשתנים נוספים. בשורות הבאות נציג רק את הקשרים המובהקים בין משתנים נבחרים.

- השפעת המגדר: נשים, לעומת גברים, נמצאו, כאמור, כבעלות דעות פוליטיות שמאלניות-ליברליות יותר, עוסקות יותר בפעילות אזרחית ובהתנדבות, תומכות יותר בתהליך השלום, בפמיניזם ובזכויות להט"בים.
- השפעת גיל בזמן העלייה (צעירים יותר לעומת מבוגרים יותר): עולים שהגיעו בגיל צעיר יותר נמצאו כבעלי זהות ישראלית חזקה יותר, קשרים חלשים יותר עם השפה והתרבות הרוסית, תפיסת אפליה חלשה יותר, ניעות כלכלית חזקה יותר.
- השפעת המצב המשפחתי (חיים בזוגיות לעומת רווקים): נשאלים נשואים או כאלה שחיים בזוגיות מקיימים קשרים חזקים יותר עם הוריהם וקיימת ביניהם עזרה הדדית רבה יותר והם בעלי יחס חיובי למורשת הרוסית והעברתה לדור הבא.
- השפעת השכלה ותעסוקה (מדעי הרוח/חברה ושירותי אנוש לעומת מקצועות יישומיים כמו טכנולוגיה, מחשוב וכספים): נשאלים בעלי השכלה בתחום מדעי הרוח נמצאו כבעלי דעות פוליטיות שמאלניות-ליברליות יותר, מעורבים בפעילות אזרחית, בעלי הכנסה נמוכה יותר, זהות ישראלית חזקה יותר ותפיסת אפליה חלשה יותר.

- השפעת מקום מגורים (תל-אביב והמרכז לעומת ערים אחרות): נשאלים שמתגוררים בתל-אביב ובמרכז הארץ נמצאו כבעלי דעות פוליטיות שמאלניות-ליברליות יותר, פעילים יותר בזירה האזרחית ומוכנים יותר להגר למדינה אחרת.
- השפעת מוצא אתני (מוצא מעורב מול יהודים לפי ההלכה): נשאלים ממוצא אתני מעורב נמצאו כבעלי תפיסות אנטי-דתיות חזקות יותר, הזדהות חלשה יותר עם היהדות, מוכנות גדולה יותר לעזוב את הארץ, זיקה חזקה יותר למדינת המוצא ולתרבות הרוסית.
- השפעת דעות פוליטיות (ימין לעומת שמאל-מרכז): נשאלים ימניים נמצאו כבעלי תפיסות חיוביות יותר ביחס ליהדות ולערכים לאומיים, פחות מוכנים לעזוב את הארץ, בעלי קשרים חזקים יותר עם ההורים ותפיסת אפליה גבוהה יותר.

לוח 4: **קשרים מובהקים בין משתנים נבחרים (הצלבות, מתאמים ורגרסיות)**

מגדר (נשים לעומת גברים)	דעות פוליטיות שמאלניות-ליברליות, פעילות אזרחית, התנדבות, תמיכה בתהליך השלום, פמיניזם וזכויות להט"בים
גיל בזמן העלייה (צעירים יותר לעומת מבוגרים יותר)	זהות ישראלית חזקה יותר, קשרים חלשים יותר עם השפה והתרבות הרוסית, תפיסת אפליה חלשה יותר, ניעות כלכלית חדה יותר
מצב משפחתי (עם בני זוג לעומת רווקים)	קשרים ועזרה הדדית עם הורים חזקים יותר, יחס חיובי למורשת הרוסית והעברתה לדור הבא
השכלה ותעסוקה (מדעי הרוח/חברה ושירותי אנוש לעומת מקצועות יישומיים כמו טכנולוגיה, מחשוב וכספים)	דעות פוליטיות שמאלניות-ליברליות, פעילות אזרחית, הכנסה נמוכה יותר, זהות ישראלית חזקה יותר, תפיסת אפליה חלשה יותר
מקום מגורים (תל-אביב והמרכז לעומת ערים אחרות)	דעות פוליטיות שמאלניות-ליברליות, מודעות ופעילות אזרחית, מוכנות ולהגר למדינה אחרת
אתניות (מוצא מעורב מול יהודים לפי ההלכה)	תפיסות אנטי-דתיות חזקות יותר, הזדהות חלשה יותר עם היהדות, מוכנות לעזוב את הארץ, זיקה חזקה יותר למדינת המוצא ולתרבות הרוסית
דעות פוליטיות (ימין לעומת שמאל-מרכז)	תפיסות חיוביות יותר ביחס ליהדות ולערכים לאומיים, פחות מוכנות לעזוב את הארץ, קשרים חזקים יותר עם ההורים, תפיסת אפליה גבוהה יותר

דיון וסיכום

מאמר זה מבקש לשרטט את הדיוקן הקולקטיבי של צעירים ממוצא רוסי בישראל שתואר בתחילה על סמך כמה מחקרי עומק אתנוגרפיים שנעשו בקרב פעילים חברתיים וארגונים שהוקמו על ידם בעשור האחרון (פרשיצקי ורמניק, 2015; 2017; Prashizky & Remennick, 2016, 2018). בהמשך, המאמר מתמקד בממצאי סקר מקוון במדגם הלאומי של נציגי דור וחצי. שילוב בין הממצאים האיכותניים והכמותיים מאפשר לנו לתפוס בו בזמן את המגמות הכלליות והחוויות האישיות, דפוסי החשיבה וסגנונות החיים של נציגי דור וחצי. למיטב ידיעתנו, זהו מחקר ראשון מסוגו שנעשה על קבוצת מהגרים מדור וחצי שנערך בישראל או בכל מדינה אחרת, ואשר מתבסס על שיטת מחקר משלבת בין ראיית המיקרו והמאקרו של אותה הסוגיה. כפי שצינו קודם, רוב המחקרים המערביים על מהגרים צעירים אינם מפרידים בין הדור השני לדור וחצי להגירה, עובדה המונעת את ההשוואה הישירה בין הממצאים שלנו למקבילים בעולם. בנוסף לכך, המשטר האתנו-לאומי בישראל ותופעת העלייה שנובעת ממנו ייחודיים מדי להשוואות עם קבוצות אחרות של מהגרים, כגון נוער ממוצא טורקי בגרמניה (Celik, 2015) או מהגרים סינים בקנדה (Costigan et al., 2009). מחקר רלוונטי להשוואה בוצע על-ידי אחת מכותבות המאמר על אודות דור וחצי של יהודי ברית המועצות בגרמניה ומצביע על שוני ודמיון בין השתלבותם של נציגי קבוצה זו במדינות השונות (Remennick, 2017).

ממצאי מחקר זה שופכים אור חדש על המיקומים החברתיים והתרבותיים הדו-משמעיים, על העמידה על קו התפר בין שתי תרבויות ועל הזהויות ההיברידיות של מהגרים צעירים, שחוו את העלייה בילדות ובגיל הנעורים.

סוציולוגים ישראלים רבים עסקו בעיקר במחקר ובתיעוד של הדור המבוגר יותר של העולים מברית המועצות לשעבר בישראל, או במחקר של הדור הצעיר שנים ספורות לאחר העלייה של שנות התשעים (סיקורן ולשם, 1998; רפפורט ולומסקי-פדר, 2012; Remennick, 2003, 2015, 2007). לכן, למחקר זה, שנעשה על הדור הצעיר קרוב ל-30 שנה לאחר עלייתם לישראל ישנו היבט של המשכיות והשוואה. סקרנו את משתתפי המחקר בשלב כזה בחייהם, שבו הם הצליחו להשיג דריסת רגל משמעותית בתחומים רבים בחברה הישראלית והם בוגרים דיים כדי להעריך ולהעלות את קרנה של המורשת הרוסית שהביאו עימם. רובם רואים את ישראל כבית ולכן מרגישים ראויים לשוויון זכויות ולניעות חברתית, בדומה לצברים בני גילם.

מנקודת המבט של אתניות תגובתית, צעירים אלה מודעים היטב לקשיים ולסבל שעברו הוריהם במהלך קליטתם בישראל. רבים מהם התגברו על מכשולים בבתי הספר, בצבא ובאוניברסיטה בניסיון לזכות ביחס שווה מצד הישראלים הוותיקים; רבים מהם מאמינים שישראלים ממוצא רוסי עדיין זוכים ליחס מפלה אחרי 30 שנה מאז תחילת העלייה הגדולה מברית המועצות לשעבר. המחקר שלנו מדגיש את הקשר בין תפיסת האפליה והאתניות התגובתית בקרב מהגרים וקבוצות מיעוט שונות (Crul & Vermeulen, 2003; Celik, 2015). על אף שבמקרה הנידון תגובה זו באה לידי ביטוי בצורה יחסית רכה, בזירות כמו רשתות חברתיות ופעילות תרבותית.

נשאלים רבים במחקר מבקרים את יוצאי קהילתם על אדישותם האזרחית והיעדר התגייסותם למען השגת שוויון זכויות מלא (במיוחד בנוגע לנישואין, גירושין וסטטוס אישי, הנשלטים בידי הרבנות). אך בפועל, מיעוט קטן של 15%-25% מקרבם השתתפו במחאה חברתית או התנדבו למען מטרה חברתית כלשהי. התרעומת שלהם כנגד סטריאוטיפים ופרקטיקות אנטי-רוסיות, כמו גם נגד השליטה הדתית על חיי היום-יום, באה לידי ביטוי בעיקר באמצעות הופעתם באמצעי התקשורת, בבלוגים שהם כותבים ובקבוצות פייסבוק. ארגונים כמו "פישקא" בעבר ו"דור 1.5" היום הפנו את הכעס והשאיפה לשינוי למסע מיתוג ושיווק עצמי באמצעות סיקור תקשורתי וארגון פסטיבלים ואירועים המוניים במרחב האורבני (Prashizky & Remennick, 2016, 2018). מחקר זה מצביע על העובדה, שעל אף שרצף הדעות הפוליטיות של צעירים דוברי רוסית הרבה יותר רחב מזה של הוריהם (שנטה לרוב לכיוון מרכז-ימין), רמת התגייסותם האזרחית ופעילותם בשטח הציבורי עדיין נמוכה. למרות זאת, הם מבינים את שאלת האזרחות באופן רחב יותר בהשוואה לדור המבוגר, מאמצים נושאים מסדר היום הלאומי שנמצאים הרבה מעבר לאינטרסים האישיים או הסקטוריאליים (כגון פערים חברתיים ועוני, תמיכה כלכלית בדור ההורים, שוויון מגדרי ועוד).

ישנם קווי דמיון רבים בסגנון החיים ובערכים בין שני הדורות של העולים הרוסים: הם מעריכים ומטפחים השכלה גבוהה וניעות כלכלית, סולדים מכפייה דתית בישראל, מחזיקים בקשרים בין-דוריים חזקים ומבקשים לשמור על המורשת הרוסית-סובייטית ולהעבירה לילדיהם. בדומה לדור ההורים, רוב חברי דור וחצי מבקרים את הגישה הדתית, הדוגלת בנישואין עם יהודים בלבד, מחזיקים בדעות פתוחות יותר ביחס לבחירת חבריהם ובני/ות הזוג, אם כי 70% קשרו את חייהם עם בני זוג עולים כמוהם. בניגוד להוריהם, הם אימצו דעות יותר ליברליות בנושאים של מגדר, פמיניזם וזכויות להט"בים, אבל מעטים מקרבם מצדדים בשמאל הישראלי בנושאים של כיבוש ותהליך השלום עם הפלסטינים. הדור הצעיר הזה פתוח יותר (לעומת הוריהם שגדלו מאחורי מסך הברזל) לניעות גלובלית למען השכלה ותעסוקה, בזכות חשיפתם לאמצעי תקשורת בין-לאומיים, שליטה טובה באנגלית ונטייה לנסוע ולטייל בעולם. יותר ממחציתם מוכנים לשקול הגירה למערב בחיפוש אחרי הזדמנויות חדשות, כך שהפוטנציאל לעזיבה בקרבם כנראה גבוה יותר בהשוואה לצברים בני גילם המוערך בכ-10%-15% (Harpaz, 2013). חברי דור וחצי ששייכים לאגף השמאלי משולבים טוב יותר בזרם החילוני המרכזי (זיקה חברתית ותרבותית, מעורבות אזרחית ותעסוקה בתחומי התקשורת, התרבות, השיווק והמגזר השלישי), אבל בו-זמנית מתוסכלים יותר מהמצב הפוליטי העכשווי במדינה ולכן שוקלים ביתר שאת הגירה. באופנים רבים, דפוסים אלה קרובים למגמות מרכזיות המתחוללות בקרב ישראלים צעירים ממעמד הביניים, בעלי ניעות כלפי מעלה. עובדה זו מצביעה על ההטמעה המתרחשת בקרב דור וחצי של עולים מברית המועצות לשעבר.

¹ במאמר זה אנו נוקטות לסירוגין במונחים של עלייה והגירה ומכנות את הצעירים דוברי הרוסית הן כעולים הן כמהגרים. שני המונחים רלוונטיים לתופעה המתוארת ומתאימים למגוון היבטיה.

² ערוץ 10, 2015.

³ "נובי גוד" הוא חג סובייטי משפחתי אשר נוצר בברית המועצות לשעבר בשנות ה-30 של המאה העשרים כתחליף לחג המולד הנוצרי. למרות דמיון מסוים לסילבסטר, זהו חג שונה לחלוטין בעל מאפיינים פולקלוריסטיים ועממיים של התרבות הרוסית-הסלאבית. במאמרה של פרשיצקי (Prashizky, 2020) מתוארים בהרחבה הרקע ההיסטורי של החג, מנהגיו השונים ומשמעותיות התרבותיות בברית המועצות לשעבר, וכן מיזם חברתי של קבוצת פעילים "דור 1.5" שכותרתו "נובי גוד ישראלי" שמטרתו הייתה בין השאר להסביר לקהל הישראלי את ההבדל הגדול בין נובי גוד לסילבסטר.

⁴ גולדברג, ר', בלומין, ו', גיצלטר, י', וקלצקי, ק' (2016).

רשימת מקורות

גילילי, ל' וברונפמן, ר' (2013). המיליון ששינה את המזרח התיכון: העלייה הסובייטית לישראל. תל-אביב: מטר.

הכהן, ד' (2001). עלייה וקליטה. בתוך: א' יערי וז' שביט (עורכים), *מגמות בחברה הישראלית* (עמ' 365-374, 377-423). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

לב ארי, ל' (2010). *דור שני ודור וחצי של ישראלים בצפון אמריקה: זהות והזדהות*. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, מרכז רפורט לחקר ההתבוללות ולחיוזוק החינוכיות היהודית. "דור 1.5". אתר פייסבוק של הקבוצה: <https://www.facebook.com/dor1vahetsi?fref=ts>

גולדברג, ר', בלומין, ו', גיצלטר, י', וקלצקי, ק' (2016). *חבר הטעמים*. תל-אביב: LUNCH BOX.

לומסקי-פדר, ע', רפורט, ת' ולרנר, י' (2005). אוריינטליזם במבחן הגירה: סטודנטים רוסים קוראים מזרחיות. *תיאוריה וביקורת*, 26, 119-147.

ליסק, מ' ולשם, א' (2001). *מרוסיה לישראל: זהות ותרבות במעבר*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד. סיקרון, מ' ולשם, א' (עורכים) (1998). *דיוקנה של עלייה: תהליכי קליטתם של עולי ברית המועצות לשעבר 1990-1995*. ירושלים: מאגנס.

פוניזובסקי-ברגלסון, י', וקוסנר, א' (2015). הסתגלותם הפסיכולוגית של מהגרים צעירים יוצאי ברית המועצות לשעבר: ההיבט של תיווך שפה ותרבות. *הד האולפן החדש*, 104, 89-104.

פישר, נ' (2015). *אתגר הגיור בישראל: ניתוח מדיניות והמלצות*. מחקרי מדיניות 103. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

פרשיצקי, א' ורמניק, ל' (2015). הון תרבותי בהגירה: ארגון פישקא של דוברי רוסית צעירים בתל-אביב. *סוציולוגיה ישראלית*, 17(1), 121-145.

פרשיצקי, א' ורמניק, ל' (2017). דוברי רוסית צעירים בישראל: ניצניה של מחאה אתנית. *עינים בתקומת ישראל*, 27, 1-43.

רייכמן, ר' (2009) הגירה לישראל: מיפוי מגמות ומחקרים אמפיריים 1990-2006. *סוציולוגיה ישראלית*, 2(2), 339-379.

רפורט, ת' ולומסקי-פדר, ע' (2012). *ישראלים בדרכם: סיפורי הגירה של צעירים מבריה"מ לשעבר בישראל*. ירושלים: מאגנס.

שטרית, ס"ש (2004). *המאבק המזרחי בישראל: 1948-2003*. תל-אביב: עם עובד.

- שפס, מ' (2016). נתונים נבחרים על אוכלוסיית עולי ברית המועצות לשעבר, לרגל עשרים וחמש שנה לגל העלייה. *הד האולפן החדש*, 105, 62-83.
- ששון-לוי, א' (2008). 'אבל אני לא רוצה לעצמי זהות אתנית': גבולות חברתיים ומחיקתם בשיחים עכשוויים של אשכנזיות. *תיאוריה וביקורת*, 33, 101-129.
- Al-Haj, M., & Leshem, E. (2000). *The political culture of the 1990s immigrants from the FSU in Israel: Ten years later*. Haifa: The center for multiculturalism and educational research.
- Barbera, M. (2015). *Identity and migration in Europe: Multidisciplinary Perspectives*. Switzerland: Springer.
- Ben-Porat, G. (2013). *Between state and synagogue: The secularization of contemporary Israel*. Cambridge: University Press.
- Bsoul, J. (2016). Work-life balance? Maybe in the west, not in Israel. *Haaretz*, March 27. <https://www.haaretz.com/israel-news/business/.premium-work-life-balance-not-in-israel-1.5422441>
- Celik, C. (2015). "Having a German passport will not make me German": Reactive ethnicity and oppositional identity among disadvantaged male Turkish second generation youth in Germany. *Ethnic and Racial Studies*, 38(9), 1646-1662.
- Cohen, A., & Susser, B. (2009). Jews and others: Non-Jewish Jews in Israel. *Israel Affairs*, 15(1), 52-65.
- Costigan, C., Su, T.F., & Hua, J.M. (2009). Ethnic identity among Chinese Canadian youth: A review of the Canadian literature. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 50(4), 261-272.
- Crul, M., & Vermuelen H. (2003). The second generation in Europe. *International Migration Review*, 37(4), 965-986.
- Eisikovits, R. (2013). Second generation identities: The case of transnational young females of Russian descent in Israel. *Ethnicities*, 14(3), 392-411.
- Elias N., & Kemp, A. (2010). The new second generation in Israel: Key issues and main challenges. *Israel Studies*, 15(1), 73-94.
- Fogiel-Bijaoui, S. (2013). The spousal covenant (brit hazugiyut) or the covenant with the status quo? *Israel Studies Review*, 28(2), 210-227.
- Glynn, I., & Kleist, O. (Eds.) (2012). *History, memory and migration: Perceptions of the past and the politics of incorporation*. UK: Palgrave Macmillan.
- Harpaz, Y. (2013). Rooted cosmopolitans: Israelis with a European passport – history, property, identity. *International Migration Review*, 47(1), 166-206.
- Horowitz, D. (2016). A deeper political agenda behind Israel's soaring housing market? *The Times of Israel*, August 23. <https://www.timesofisrael.com/a-deeper-political-agenda-behind-israels-soaring-housing-market/>
- Khvorostianov, N., & Remennick, L. (2016). "By helping others, we helped ourselves": Volunteering and social integration of ex-Soviet immigrants in Israel. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Non-Profit Organizations*. DOI 10.1007/s11266-016-9745-9.

- Kim, R. (2011). Religion and ethnicity: Theoretical connections. *Religions, 2*, 312-329.
- Lemish, D. (2000). The Whore and the other: Israeli images of female immigrants from the former USSR. *Gender and Society, 14*, 333-349.
- Lev Ari, L. (2012). North Americans, Israelis or Jews? The ethnic identity of immigrants' offspring. *Contemporary Jewry, 32*(3), 285-308.
- Levitt, P., & Waters, M.C. (Eds.) (2002). *Changing face of home: The transnational lives of the second generation*. New York: Russell Sage Foundation.
- Martin, N., & Mellon, J. (2018). "The puzzle of high political partisanship among ethnic minority young people in Great Britain". *Journal of Ethnic and Migration Studies*. DOI:10.1080/1369183X.2018.1539285.
- Mirsky, J. (2010). Psychological independence among immigrant adolescents from the former Soviet Union. *Transcultural Psychiatry, 38*(3), 363-373.
- Nandi, A., & Platt, L. (2018). The relationship between political and ethnic identity among UK ethnic minority and majority populations. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, online.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369183X.2018.1539286>
- Nauck, B., & Settles, B. (2001). Immigrant and ethnic minority families: An introduction. *Journal of Comparative Family Studies, 32*(4), 461-463.
- Philippov, M., & Knafelman, A. (2011). Old values in the new homeland: Political attitudes of FSU immigrants in Israel. *Israel Affairs, 17*(1), 38-54.
- Portes, A., & Rumbaut, R. (2001). *Legacies: The story of the immigrant second generation*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Posadskaya, A. (Ed.) (1994). *Women in Russia: A new era in Russian feminism*. London: Verso.
- Prashizky, A. (2020). Homeland holidays as anchors of immigrant ethnicity: New Year (Novy God) celebration among young Russian Israelis. *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture, 26*(1), 16-30.
- Prashizky, A., & Remennick, L. (2016). Weddings in the town square: Young Russian Israelis protest the religious control of marriage in Tel-Aviv. *City and Community. The Journal of American Sociological Association, 15*(1), 44-63.
- Prashizky, A., & Remennick, L. (2018). Celebrating memory and belonging: Young Russian Israelis claim their unique place in Tel-Aviv's urban space. *Journal of Contemporary Ethnography, 47*(3), 336-366.
- Rebhum, U., & Lev Ari, L. (2010). *American Israelis migration, transnationalism, and diasporic identity*. Leiden and Boston: Brill.
- Remennick, L. (2003). The 1.5 generation of Russian Jewish immigrants in Israel: Between integration and socio-cultural retention. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies, 12*(1), 39-66.
- Remennick, L. (2004). From Russian to Hebrew via HebRush: Inter-generational patterns of language use among former Soviet immigrants in Israel. *Journal of Multilingual and Multicultural Development, 24*(5), 431-453.

- Remennick, L. (2007). *Russian jews on three continents: Identity, integration, and conflict*. New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- Remennick, L. (2012). Intergenerational transfer in Israeli-Russian immigrant families: parental social mobility and children's integration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(10), 1533–1550.
- Remennick, L. (2013). Transnational lifestyles among Russian Israelis: A follow up study. *Global networks*, 13(4), 478-497.
- Remennick, L. (2015). "We do not own our children": Transformation of parental attitudes and practices in two generations of Russian Israelis. *Journal of International Migration and Integration*, 16(2), 355-367.
- Remennick, L. (2017). Generation 1.5 of Russian-speaking immigrants in Israel and in Germany. In: L. Isurin & C. Riehl (Eds.), *Integration, Identity and Language Maintenance in Young Immigrants Russian Germans or German Russians* (pp. 69-98). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Remennick, L., & Prashizky, A. (2012). Russian Israelis and religion: What has changed after twenty years in Israel? *Israeli Studies Review*, 27(1), 55-77.
- Roberge, M. (2002). California's generation 1.5 immigrants: What experiences, characteristics and needs do they bring to our English classes? *The Catesol Journal*, 14(1), 107-129.
- Rumbaut, R. (1994). The crucible within: Ethnic identity, self-esteem, and segmented assimilation among children of immigrants. *International Migration Review*, 28(4), 748-795.
- Smootha, S. (2008). The mass immigrations to Israel: A comparison of the failure of the Mizrahi immigrants of the 1950s with the success of the Russian immigrants of the 1990s. *Journal of Israeli History*, 27(1), 1-27.
- Zhou, M., & Bankston, C. (2016). *The rise of the new second generation*. Cambridge: Polity Press.